

הבימה

התיאטרון הלאומי של ישראל

תכניית ההצגה

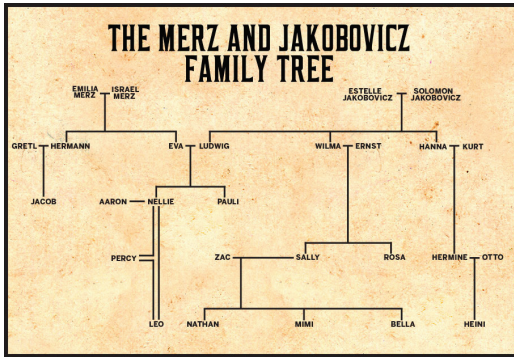

לאופולד-שטאט

טום סטופארד TOM STOPPARD

אלבום משפחה יהודי
תרגום: דורי פרנס · בימוי: אילן רונן

לאופולד-שטאט מאת טום סטופארד

משפחת מרץ ויעקובוביץ' - עץ משפחתי

תרגום: דורי פרנס

בימוי: אילן רונן

עיצוב תפאורה ווידאו: נוב מנור

עיצוב תלבושות: יהודית אהרון

עיצוב תאורה: קרן גרנק

מוסיקה: שאול בסר

עיצוב פיאות: אסנת שניא, אירנה סגל

ייעוץ אמנותי: מירי לזר

ניהול הפקה: עידו הכהן

משתתפים:

סבתא אמיליה

הרמן, בנה (יהודי מתנצר)

גרטל, אשתו הנוצרייה

אווה, אחותו של הרמן

לודוויג, בעלה היהודי

ווילמה, אחותו של לודוויג

ארנסט, בעלה הנוצרי

חנה, בתה הצעירה של אמיליה

פולדי, מנהלת משק בבית אמיליה

הילדה/הרמינה

סאלי, אחותה של רוזה/יאנה, המטפלת של נלי

רוזה, אחותה התאומה של סאלי

פריץ/יעקב המבוגר/נתן המבוגר

אהרון/אזרח נאצי

קורט/פרסי/מוהל

אוטו/שוטר

זק פישביין/ליאו המבוגר

נלי, בתם של אווה וארנסט

רוזה/סאלי/מימי/בלה

פאולי/ליאו

יעקב/הייני

נתן הנער

עוזרי במאי: כנען אוליאל, נסיה רז

מנהלי הצגה: עידו הכהן, לין וולרוז

הצגה ראשונה: 14.2023 אולם מסקין

משך ההצגה: שעתיים ועשר דקות ללא הפסקה

עריכת תכניה: רמי סמו

צילום: רדי רובינשטיין

עיצוב ועיבוד תמונת כריכה: דפנה זילברשטיין

טטיאנה קנליס-אולייר/רותי לנדאו

נורמן עיסא

אסנת פישמן

מיקי פלג-רוטשטיין

בן יוסיפוביץ'

דוית גביש

שלום שמואלוב

מאי מלר

רוני מרחבי

הגר טישמן

ספיר אזולאי

ריקי בליך

אלכס קרול

עודד לאופולד

ניר זליחובסקי

יובל שלומוביץ

מתן שביט

סימור דניאל

הלל נחמני, אריאלי כץ, אמי מור, אוליביה נוימן

אדם קפטן/ אביב לין

עידו כהן/ יהלי קמחי

יהלי ווטסון/ עמית דבורה

בכורת המחזה התקיימה ב- 25.1.2020

Wyndham's Theatre, לונדון

התיאטרון הלאומי "הבימה" מודה לדיתי ואלכס לנדסברג

על הסיוע בהפקת ההצגה.

המחזה

זהו סיפורה של משפחת מֶרְץ הווינאית, מן הימים האחרונים של שנת 1899 ועד ללב האפל של המאה העשרים. בסלון המשפחתי, אנו עוברים עמה רגעים של שמחה, אהבות, אכזבות, חגים, מלחמת עולם אחת, מהפכים פוליטיים ומלחמת עולם שניה, הגודעת באכזריות את רוב ענפי האילן המשפחתי.

סיפורה של המשפחה נפרש על פני חמישה עשורים ומתמקד בשנים 1899, 1900, 1924, 1938 ו-1955.

1899

1924

לאופולד-שטאט וההיסטוריה היהודית

רובע לאופולד-שטאט בווינה משקף היטב את התהפוכות ההיסטוריות של היהודים באוסטריה. בשנת 1625, נאסר על היהודים לחיות בין חומות העיר וינה. על כן, הם התגודדו יחדיו בגטו בצדו השני של נהר הדנובה. ב-1669, גורשו היהודים מהאזור על ידי הקיסר לאופולד הראשון ובית הכנסת שנבנה בו הוסב לכנסייה. כהכרת תודה לקיסר, נקרא האזור על ידי האוכלוסייה הנוצרית - "לאופולד-שטאט". עם מינויו של פרנץ יוזף לקיסר אוסטריה והענקת שוויון זכויות מלא ליהודים על ידו, החלה תקופה של תשעים שנה (1848 - 1938) הנחשבת לתור הזהב של הקהילה היהודית. בתקופה זו, שבה בוטל האיסור להתארגן בקהילה וכן ההימצאות בבירה, החלו להגר ללאופולד-שטאט יהודים ממזרח אירופה אשר התיישבו בסמוך לתחנת הרכבת. במקביל, החלה הקהילה היהודית לתרום רבות לתרבות האוסטרית בתחומים שונים: המלחינים גוסטאב מאהלר וארנולד שנברג, הסופרים שטפן צוויג וארתור שניצלר, הרופאים זיגמונד פרויד, ויקטור פרנקל ואלפרד אדלר, הפילוסוף מרטין בובר והעיתונאי, המשפטן והסופר בנימין זאב הרצל, לימים אבי התנועה הציונית והוגה מדינת ישראל. וינה הפכה למרכז תרבות, חינוך וציונות יהודית באוסטריה ומחוצה לה, מלבד היותה מרכז תרבות כללי. יחד עם הפריחה היהודית, התנצרו כמה מן המשכילים, ששאפו להיטמע בתרבות סביבם. עד שנת 1938 הקהילה היהודית הייתה ענפה ותוססת, ברחבי העיר היו פזורים עשרות בתי כנסת, אזורים שלמים היו שייכים ליהודים, חנויות ומרכזים מסחריים. רבים מהם ברינגשטראקה - שדרה יוקרתית המקיפה את מרכז וינה, הכוללת בין היתר כמה מן המבנים החשובים בבירה האוסטרית. ב-11 במרץ 1938 פלש הוורמאכט (צבא גרמניה הנאצית) לאוסטריה ולאחר יומיים הוכרז על סיפוחה (אנשלוס) לרייך השלישי. האנשלוס הוביל לפרץ גילויי אנטישמיות רחב היקף כבר מהיום הראשון, שבא לידי ביטוי במקרי אלימות שונים כלפי היהודים. ב"ליל הבדולח", שהתרחש בין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938, שב לאופולד-שטאט להיות מוקד רדיפות כאשר במהלכו נהרסו כל בתי הכנסת ברובע. בהמשך בודדו היהודים ומי שלא ניצל את האפשרות להגר, נשלח ללאופולד-שטאט. משם הועברו למחנות הריכוז וההשמדה. מתוך קהילה של אלפים, הצליח לשרוד קומץ יהודים בלבד.

1938

טום סטופארד ו"לאופולד-שטאט"

"לאופולד-שטאט" הוא המחזה האישי ביותר שחיבר טום סטופארד אף על פי שאינו ביוגרפי. סטופארד, שנולד בצ'כוסלובקיה (היום צ'כיה) בשם טומאש שטראוסלר למשפחה יהודית, לא היה מודע כלל ליהדותו עד לשנות החמישים לחייו. עם פלישת הנאצים לצ'כוסלובקיה (15.03.1939) נמלטה משפחתו לסינגפור. סמוך לפלישה היפנית לסינגפור (7.12.1941), ברח הממשחה להודו. אביו, שהתנדב כרופא בצי הבריטי נהרג כאשר הספינה בה שהה הופצצה בידי היפנים. לימים, נישאה אימו מחדש, לקצין בצבא הבריטי בשם קנת' סטופארד וטומאש שטראוסלר הפך לטום סטופארד. המשפחה עברה לבריטניה ובחרה להסתיר את יהדותה. לימים, כתבה אימו: "המעבר לאנגליה היה כל כך מהיר, דרסטי ובלתי מתוכנן, ואני קיבלתי החלטה - מן הסתם בת מודע - שהדבר היחיד שיאפשר לנו לחיות ולהשתקע באמת, יהיה בהורדת מסך על החיים שהיו לנו, למחוק את העבר ולהתחיל מחדש".

רק ב- 1993 נודע לסטופארד מקרוב משפחה צ'כי שסבו וסבתו, משני הצדדים, היו יהודים, ושהם נהרגו במחנות הריכוז. כמו כן, נודע לו כי שלוש מדודותיו נספו אף הן בשואה. "המחזה צמח מהתוכחה העצמית שהכתה בי כשהסתכלתי על חיי הנעמים", אמר סטופארד ל"ווינגטון פוסט". "חילצו אותי מידי הנאצים, ואחר כך מהיפנים בפרל הארבור, ואז, במקום לחזור לצ'כוסלובקיה הקומוניסטית, מצאתי את עצמי כתלמיד בית ספר אנגלי. מובן שאלה היו חיים נעימים. התחורר לי שאני חייב לכתוב על זה, כי הבנתי שהחיים הנעימים והמקסימים שהיו לי גרמו לי להתעלם מההיסטוריה המוקדמת שלי, ולחלוטין למחוק את הרקע המשפחתי". ולמעשה, אף שהמחזה מתרחש באוסטריה, מופיעה בו דמות המבוססת על סיפור חייו של סטופארד. ליאן, הדמות שסטופארד שיבץ במחזה, עוברת את התהליך שהוא עצמו עבר - גילוי עברו כילד יהודי, לאחר שגודל כבריטי לכל דבר עם עזיבת ארץ מולדתו. השם המקורי של המחזה היה "אלבום משפחתי", אך בסופו של דבר בחר סטופארד ב"לאופולד-שטאט". שם המחזה מקפל בתוכו היסטוריה של אפליה, אך גם הגדרה של קהילה; מקום שבו אנשים למיניהם חיים יחדיו מתוך בחירה או צורך. התהפוכות הטמונות ב"לאופולד-שטאט", מעידות על האופן שבו זהות של מקום ואנשים יכולה להשתנות כמעט באופן שרירותי, כתוצאה מזרמי ההיסטוריה.

מבוסס על כתבות וראיונות שפורסמו עם בכורת ההצגה ולאחר העלאתה, באנגליה ובארצות הברית.

1955

כשהביוגרפיה של המשפחה שלי פוגשת את הביוגרפיה של טום סטופארד

אילן רונן

זכיתי לפגוש את טום סטופארד לפני כ- 15 שנה, כאשר הוענק לו פרס דן דוד באוניברסיטת תל אביב. לאחר הכנס צפה סטופארד בהצגה של תיאטרון הקאמרי, "רוזנקרנץ וגילדנשטרן" בעיבוד יוצא דופן, עם שלושה שחקנים בלבד וצילום וידאו של יתר המשתתפים. הציפייה ממחזאי במעמדו של סטופארד, הייתה שיקמך וינזוף ביוצרים הצעירים שהעזו כך להציג את מחזהו. להפתעת כל הנוכחים הוא החמיא להצגה על ההחלטה הנועזת ודיבר בגובה העיניים ובסקרנות אמיתית עם היוצרים בלי שום גינונים שהיית מצפה ממחזאי במעמדו. מה שסקרן אותי ביותר ב"לאופולד-שטאט", זהו, למעשה, המחזה הביוגרפי הראשון שבו הוא חושף את הרקע היהודי של משפחתו. לראשונה בחייו, בנייל 85, מעלה סטופארד מחזה השואל שאלות ביחס לקיום היהודי, האנטישמיות החדשה ושנאת הזרים המרימה ראש באירופה ובארצות הברית בעשור האחרון. האתגר האומנותי הוא עצום. לראשונה, אני עובד עם כמות גדולה של שחקנים (25 שחקנים, כולל ילדים). זו עבודת אנסמבל מובהקת בהשתתפות רוב שחקני הלהקה של "הבימה", המעלים ארבעים דמויות, בני הדור הראשון, השני והשלישי, בימים הסוערים ביותר של המאה העשרים. סטופארד, יליד צ'כיה, החליט למקם את הסיפור של משפחת מרץ היהודית דווקא בווינה, בין השנים 1899 - 1955. בחירה זו ריגשה אותי במיוחד בשל העובדה שמשפחתו של אבי חייתה בווינה בדיוק באותן השנים. סבא שלי, בדומה להרמן מרץ, הדמות המרכזית במחזה של סטופארד, היה סוחר פרוות מצליח. אבי, שהיה מיועד לרשת ולנהל את עסקי הפרוות המשפחתיים שהתקיימו בין קראקוב, בודפשט ווינה, למד לשם כך משפטים באוניברסיטת וינה. בראשית שנות השלושים, עם עליית היטלר לשלטון בגרמניה ותוכניותיו לספח את אוסטריה, אבי כבר היה פעיל בתנועה הציונית והצטרף למועדון הספורט היהודי "הכוח וינה". ב-1936, כאשר היה עד לאירועים אנטישמיים, ששיאם בהשלכת סטודנטים יהודים מהמרפסות של האוניברסיטה לרחוב, החליט לעלות לארץ ישראל כשהוא סוחר אחריו, למורת רוחו של סבי, את ששת אחיו ואחיותיו הצעירים ממנו. אבי מגייס אותם לתנועה הציונית, שבאמצעותה הם עולים ארצה ומשתתפים בהקמת שלושה קיבוצים - "עין גב", "חולתה" ו"גברעם". סבי וסבתי, שסירבו להצטרף לילדיהם ל"מסע ההרפתקני למזרח התיכון", נשארו בווינה עד האנשלוס בשנת 1938 - סיפוח אוסטריה לגרמניה הנאצית. למזלם הטוב, הצליח סבי להשיג ויזה לדרום אמריקה ומאוחר יותר, עם קום המדינה, עלו ארצה והתאחדו עם בניהם ונכדיהם. גורלה של משפחת מרץ לא שפר עליה וכמו משפחות יהודיות רבות נשארה בווינה.

ילידי 1948, השנה בה אני נולדתי, שואלים את עצמם, ערב חגיגות ה-75 למדינת ישראל, מה יהיו פניה של הארץ הזאת כתוצאה מהמאבק העוצמתי המתחולל בימים אלה, על ציונה היהודי והדמוקרטי. אנחנו, שמצויים היום בתחילת העשור השלישי של המאה העשרים ואחת, עוקבים בדאגה אחרי התפתחויות היסטוריות מדאיגות שמתכתבות עם אירועים שהתרחשו במאה שעברה, בארץ ובעולם. כמו כל מחזאי גדול, טום סטופארד מעמיד בפנינו תמרורי אזרה במחזה שעבורו וגם עבורי הוא מאוד אישי ושואל כיצד אנחנו מתמודדים עם הזהות שלנו הן כיהודים והן כאזרחי העולם. ומה יעלה בגורלה של מדינה שקמה בראשית המאה הקודמת?